

A horvátországi közkönyvtárak és a digitalizálás

Bevezetés

A digitális technológia és az internet elterjedése szerepváltásra készíti a közkönyvtárakat is: a kulturális emlékezet korábban önmagukba zárt gyűjtő- és őrzőhelyei fokozatosan információs és tanulási központok globális hálózatává alakulnak át. A 21. század könyvtárosainak a papírra nyomtatott emberi tudás mindaddig „sérthetetlennek” tekintett gyűjteményeinek gondozása és megóvása helyett az információforrásokhoz való hozzáférés megkönnyítése, elősegítése lett az elsődleges feladata. Ha a könyvtárak láthatók szeretnének maradni az egyre inkább digitalizálódó világban, újra kell fogalmazniuk eddigi stratégiájukat, és az analóg hordozókon levő dokumentumaikat digitalizálva kell hozzáférhetővé tenniük a távoli felhasználóknak is. Az elmúlt évtizedben végzett felmérések azt mutatják, hogy különösen a fiatalabb generációk már elsősorban az internetet, a keresőgépeket használják – a könyvtárak és azok hagyományos szolgáltatásai kiesnek a látókörükből. A web ugyanakkor megteremti annak a lehetőségét, hogy a közkönyvtárak a korábbinál hatékonyabban és kiterjedtebben lássák el küldetésüket: vagyis a használók napi információs igényeinek kielégítését. És nemcsak közvetítőként, hanem olyan platformként is, amely megjelenési lehetőséget ad a helyi közösség tudásának a modern digitális eszközök kreálta globális információs térben.

Digitalizálás a könyvtárakban

Az első digitális könyvtárak már a kilencvenes években megjelentek, és azóta a digitalizálás a gyűjteményfejlesztés fontos eleme lett. Már nemcsak a tudományos vagy a nemzeti könyvtárakban, hanem más típusú bibliotékákban is mindennapos tevékenység az egész világon. Több célt is szolgál: például radikálisan kibővíthető így a gyűjteményhez való hozzáférés, legyen szó akár tudományos vagy oktatási, akár szórakozási, idegenforgalmi vagy egyéb jellegű felhasználásokról.

Segíti továbbá az eredeti példányok épségének megőrzését (hiszen kevesebbszer kell ezentúl kézbe venni őket) és az elavuló hordozókon levő értékek megmentését (pl. muzeális hangfelvételek). A digitalizálás révén korábban különféle közgyűjteményekben vagy gyűjteményrészekben szétszórt dokumentumok kerülhetnek egymás mellé egy közös virtuális kollekción, s ezek így kényelmesen összehasonlíthatók, kutathatók, taníthatók. A könyvtárak nagyon fontos pozíciókat vívhatnak ki maguknak azáltal, hogy digitális gyűjteményeket hoznak létre és gondoznak. Ez az új szerep értékesebbé és láthatóbbá teszi őket a digitális tartalommal és elektronikus médiával elárasztott információs társadalomban. A digitalizálásnak természetesen vannak hátrányai és nehézségei is: előbbieik közé sorolható az ezzel járó minőségromlás és információvesztés, a hitelesség problémája, a hozzáférés és felhasználás felügyeletének elvesztése; utóbbiak közé pedig ilyenek tartoznak: az eszközök és a munkaerő költségei, a fizikai dokumentumok mozgatása, a copyright tisztázása, a leíró rekordok és indexek előállításával járó munka...

A könyvtárakban tömeges és egyedi digitalizálás egyaránt zajlik. Az első esetben válogatás nélkül, ipari méretekben történik az analóg dokumentumok számítógépre vitele, és leginkább a nemzeti könyvtárakban vannak ilyen projektek. A nem tömeges digitalizálásnál a valamilyen szempont szerinti gyűjteményépítés, illetve a veszélyeztetett anyagok megőrzése a cél, ilyenkor a digitalizálást gondos válogatás előzi meg. A kisebb könyvtárakra jellemző ez a fajta munka. Míg a nagy nemzeti és egyetemi könyvtárak sikeres digitalizációs projektjeiről sok szó esik, a közkönyvtárakban folyó hasonló tevékenységekről ritkábban lehet olvasni.

Felmérés és eredmények

A tanulmány egy olyan kutatásról számol be, amelynek során horvátországi közkönyvtárak digi-

talizálási gyakorlatáról gyűjtöttek adatokat egy online kitölthető kérdőív segítségével. Az országos könyvtári portálról kimásolt 165 e-mail címre ment el a felkérés 2009. június 16-án; a levelekből 150 ért célba (15 esetben csak hibaüzenet jött), és októberig 82 érvényes válasz, vagyis kitöltött űrlap érkezett be. A kérdőív 26 kérdésből állt, ezekből az első és az utolsó négy mindenkire vonatkozott, a többi pedig csak azokra a könyvtárakra, ahol már van legalább egy digitális gyűjtemény. A válaszadási arány – a kérdésektől függően – 60% és 100% között változott. A fontosabb eredmények az alábbiakban foglalhatók össze:

- Az intézmények 18%-ában található már digitális állomány (hét %-nál egynél több gyűjtemény is van). A többiek közül 19,5% tervez ilyet egy éven belül. Ezek ugyan elég szerény arányok, de azért jelzik, hogy a horvát közkönyvtárak is kezdik felismerni a digitális tartalomszolgáltatás fontosságát.
- A digitális gyűjteménnyel rendelkező válaszadók több mint fele az állományvédelmet jelölte meg fő oknak, 40%-uk pedig azt, hogy így hozzáférhetőbbek lesznek az anyagaik. Csak egyetlen könyvtár határozta meg másként a digitalizálási projekt elsődleges célját, nevezetesen: „a kulturális örökség bemutatása”.
- A következő kérdés a használt gyűjteménykezelő szoftverre vonatkozott. Az ismert rendszerek közül (*ContentDM*, *dLibra*, *DSpace*, *EPrints*, *Fedora*, *Greenstone*) egyiket sem alkalmazzák ezekben a könyvtárakban. Hat helyen más, meg nem nevezett, kész rendszert működtetnek, három esetben speciálisan az adott gyűjteményhez írt szoftvert használnak (ezek valószínűleg a digitalizálással megbízott cégek által fejlesztett megoldások lehetnek), míg további három válaszadó nem tudta meghatározni, hogy milyen rendszerrel kezelik a digitális állományukat.
- Az önállóan digitalizáló könyvtárak nagy része kért már tanácsot más könyvtártól ehhez a munkához, de csak egyharmaduk fordult gyakorlati segítségért is valamely társintézményhez. Utóbbi azt mutatja, hogy még kevés helyen van elég tapasztalat ezen a téren, de ahogy a digitális gyűjtemények szaporodnak, úgy egyre több elméleti és gyakorlati ismeret gyűlik majd össze. Az mindenestre jó jel – amint ez két későbbi kérdésnél kiderült –, hogy a válaszadó intézmények 27%-a működik együtt más horvátországi közkönyvtárakkal, 36%-a pedig egyéb típusú könyvtárakkal különböző digitalizációs projekteken. Ezek a kooperációk a tudásátadás lehetőségét is megteremtik, és átsegítik a kezdőket az első akadályokon.

- A következő kérdések a digitalizálásra kiválasztott dokumentumtípusokra vonatkoztak. A felkínált válaszlehetőségek közül elsősorban a hírlapokat, könyveket, képeslapokat és hanganyagokat jelölték be a kérdőív kitöltői. A távlati tervek között pedig helytörténeti anyagok, újságkivágások, illetve magnószalagon tárolt hangoskönyvek digitalizálása szerepelt elsődleges prioritásként.
- A digitális gyűjteménnyel rendelkező közkönyvtárak mintegy fele maga digitalizál, 27%-uk valamely céggel együttműködve, 18% pedig teljesen kiszervezte ezt a tevékenységet. Az outsourcing okai (csökkenő fontossági sorrendben): eszköz- és munkaerőhiány, jobb minőség, szakember- és pénzhiány, megfelelő helyiség hiánya, illetve az, hogy a vezetés nem támogatja a saját erőből való digitalizálást.
- A válogatási kritériumrendszer meglétét firtató kérdésre ez az eredmény született: 82%-nál van valamilyen előre lefektetett szempontrendszer. Az esetek felében a könyvtár maga állított össze listát, a többiek pedig más könyvtárak vagy hasonló projektek kritériumait vették át. Nemzetközi ajánlást egyik helyen sem használnak. Az eredmények azt mutatják, hogy a válaszadó intézmények tisztában vannak saját prioritásaikkal és többségükben önállóan döntenek arról, hogy milyen anyagok kerüljenek be a digitális gyűjteményekbe. A legfontosabbnak bejelölt szempont az olvasói igény volt, ezt követte a kiválasztandó dokumentumok kora és kulturális értéke, a fizikai hordozó állapota és a kiadvány pénzben kifejezhető ára.
- A következő kérdéscsoport az elektronikus dokumentumok használatára irányult. A könyvtárak 91%-a jelezte, hogy jöttek már kérdések a felhasználóiktól a digitális gyűjteményükkel kapcsolatban, és valamivel kevesebb mint a felük javaslatokat is szokott kapni az olvasóktól azzal kapcsolatban, hogy mi kerüljön még bele. A válaszadók 82%-a gyűjt rendszeresen adatokat a szolgáltatás használatáról.
- A digitalizálók 82%-a használ fel a munka során szabványokat, ajánlásokat, vagy máshonnan átvett jó megoldásokat, ami biztató jel az eredmény minőségét illetően. Leggyakrabban horvát szerzők ilyen témájú elektronikus és nyomtatott publikációit veszik figyelembe, ezt követik a külföldi, idegen nyelvű dokumentációk, majd az előadások és tanfolyamok, végül a könyvtár saját kiadványai.
- Ami a könyvtárosok továbbképzését illeti: ezt kivétel nélkül minden válaszadó fontosnak tartot-

ta mind a digitalizálási munkafolyamatok, mind pedig a digitális gyűjtemény kezelése terén.

- A kérdőív utolsó néhány kérdése azokra a közkönyvtárakra is vonatkozott, amelyek még nem kezdtek bele ebbe a munkába. Fontosság szerint kellett osztályozni a digitális gyűjtemények előnyeit: a könyvtár állományának és szolgáltatásainak népszerűsítése, az oktatás, illetve a tudományos kutatás, és végül a helyi lakosság életminőségének javítása. A könyvtárosok mind a négy vonatkozásban – nagyjából hasonló mértékben – pozitívan értékelték a digitális gyűjtemények szerepét; kiemelt osztályzatot a harmadik, vagyis a tudományos szempont kapott.

Tanulságok és további kutatási irányok

A felmérés igazolta, hogy Horvátországban a közkönyvtárakban is léteznek már digitalizációs projektek. Ezek az intézmények is elkötelezték magukat az internet miatt megváltozott felhasználói igények jobb kielégítése mellett, és igyekeznek megjelentetni a gyűjteményüket a weben. Az ő példájukat remélhetőleg egyre többen követik, felhasználva az időközben összegyűlt elméleti és gyakorlati tudást – és elkerülve az újfajta szolgáltatás bevezetésével járó gyermekbetegségeket. A szé-

les körben hozzáférhető digitális könyvtári tartalom a döntéshozókat is pozitívan befolyásolhatja, hogy több támogatást adjanak ezekre a munkákra, a gyűjtemények továbbfejlesztésére és a könyvtárosok ilyen irányú képzésére. A horvát közkönyvtárakban folyó digitalizációs projektet a *Kulturális Minisztérium* is segíti, honlapján hasznos dokumentumok találhatóak ezzel kapcsolatban.

A jelen tanulmányban feldolgozott felmérés természetesen nem világított rá a kérdéskör minden oldalára, az erősségekre és a gyenge pontokra. További vizsgálatok kellenek majd annak felderítésére, hogy milyen kompetenciákra és ennek megfelelően továbbképzésekre volna szükség ahhoz, hogy a könyvtárosok ügyesebben digitalizáljanak és fejlesszenek digitális gyűjteményeket, hogy támogatást tudjanak szerezni a jövőbeli projektekhez, és hogy jobban népszerűsítsék a már meglévő digitális könyvtáraikat.

/VRANA, Radovan: Public libraries in Croatia and the digitization challenge. = Library Review, 59. köt. 5. sz. 2010./

<http://www.emeraldinsight.com/Insight/viewContentItem.do?contentType=Article&contentId=1846684>

(Drótos László)